

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

КРИВОНОС МАКСИМ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.982

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ В
РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Бондар Володимир Сергійович,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
доцент кафедри загальноюридичних дисциплін

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
Сергєєва Діана Борисівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри правосуддя

доктор юридичних наук, професор
Чорноус Юлія Миколаївна,
Національна академія внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут №2,
завідувач кафедри криміналістичних експертиз

Захист відбудеться «__» червня 2016 р. о «__» на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.05 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 253.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал. № 12.

Автореферат розісланий «29» квітня 2016 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. П. Сиза

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стратегічний курс, узятий Україною на європейську інтеграцію, побудову демократичної правової держави, передбачає оптимізацію діяльності правоохоронних органів з протидії злочинності, в тому числі у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Конституція України, новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) заклали основи реформування кримінального процесуального законодавства відповідно до практики боротьби зі злочинами, що розглядаються, в тому числі у питаннях, що стосуються використання спеціальних знань.

Результати аналізу статистичних даних, слідчої та судової практики підтверджують, що, не дивлячись на вжиті державою останніми роками заходи щодо протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проблема боротьби з ними не втрачає своєї актуальності й потребує постійного вивчення. Запобігання даним кримінальним правопорушенням є важливим загальнодержавним завданням, а тому держава вживає невідкладних заходів, які направлені на виявлення і розслідування злочинів.

Разом із тим, кількість виявлених кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів продовжує зменшуватися (25908 у 2015 році проти 30494 в 2014 році або на 15% менше). Ще менше направлено до суду обвинувальних актів за цими злочинами (18633 проти 22883, що теж на 18,5% менше). Щодо встановлення осіб, які незаконно виготовили, придбали, зберігали, перевозили, пересилали чи здійснювали збут наркотичних засобів, то в 2015 році цей показник складав всього 6614 фактів проти 8412 у 2014 році, що теж менше на 21,37%. Однак, деяке зниження кількісних показників зовсім не відображає позитивні тенденції у протидії вчиненню даних злочинів, а у більшості випадків пов'язане зі складностями їх виявлення та розслідування.

Розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів має специфічні особливості, зумовлені необхідністю комплексного використання значного обсягу спеціальних знань, які лежать в основі тих чи інших спеціальностей та спеціалізацій, зокрема хімії, біології, агрономії тощо; проведенням складних у технічному відношенні експертиз. Все більшого значення набуває використання в процесі виявлення, закріплення та дослідження доказової інформації науково-технічних засобів та методів, що дозволяють надавати сторонам кримінального провадження та суду об'єктивні дані. Крім того, отримання слідчим за допомогою спеціальних знань відомостей, які надають можливість простежити шляхи поширення наркотичних засобів територією держави, встановити спільність джерел їх походження, визначити ділянки місцевості, на яких вирощуються нарковмісні культури, мають важливе значення для встановлення причин, що сприяли вчиненню даних злочинів.

Незважаючи на необхідність ефективного використання інституту спеціальних знань, практика свідчить про певні невідповідності обсягу та якості їх використання нормативним правилам та фактичним можливостям спеціалістів та експертів з комплексного судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення (далі – ТКЗ) розслідування.

Значний внесок у дослідження проблем теорії та практики використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів зробили такі вчені як Т.В. Авер'янова, Ю.П. Алєнін, Л.Ю. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д. Берназ, Л.Г. Бордюгов, М.Б. Вандер, Т.В. Варфоломєєва, В.К. Весельський, В.О. Волинський, О.Ю. Головін, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, А.В. Гусєв, О.О. Ейсман, В.А. Журавель, Е.Б. Сімакова-Єфремян, З.М. Соколовський, А.В. Іщенко, П.П. Іщенко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, В.Я. Колдін, В.П. Колмаков, М.В. Костицький, І.І. Котюк, В.В. Коваленко, В.О. Коновалова, В.В. Кошинець, О.А. Крестовніков, В.В. Курдюков, К.В. Легких, М.І. Леоненко, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, В.М. Махов, Р.П. Марчук, Е.Б. Мельникова, Г.М. Меретуков, В.С. Мітрічев, Г.М. Надгорний, О.В. Одерій, М.А. Погорецький, О.Р. Росинська, М.Я. Сєгай, М.О. Сєліванов, В.В. Семенов, Д.Б. Сергєєва, П.Т. Скорченко, В.О. Снетков, В.В. Тіщенко, Ю.М. Черноус, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський, О.Р. Шляхов, М.Є. Шумило, Ю.Б. Форіс, І.Я. Фрідман, В.М. Хрустальов, П.В. Цимбал, В.В. Циркаль, М.П. Яблоков, В.О. Яремчук, Ю.Ю. Ярослав та багато інших.

Окрємі питання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів викладені у працях: О.А. Вовчанської, Н.А. Запорощенко, О.В. Іванової, Н.М. Косміної, Н.М. Прокопенко, А.П. Сакаля, Д.Ю. Стригуна, Л.Є. Числової та інших. Проте комплексно проблемні питання використання спеціальних знань під час розслідування та профілактики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, із урахуванням змін, які відбулися з набуттям чинності КПК України 2012 року, не досліджувалися. Усе це зумовлює необхідність подальших розробок у цьому напрямку та свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження, що і визначило її вибір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідорєнка. Обраний напрям дослідження відповідає тематиці наукових досліджень МВС України (Наказ від 29.07.2010 № 347 «Про затвердження переліку пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2010–2014 рр.», зокрема п. 14 додатка 4 та п.п. 25, 31 додатка 6 Переліку та Наказ від 16.03.2015 № 275 «Про затвердження переліку пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр.», зокрема п.п. 6,15 додатка 5 Переліку). У початковій редакції тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідорєнка (протокол від 24.12.2010 № 6), зарєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1388, 2010 р.), уточнено в грудні 2015 р. (протокол від 22.12.2015 № 5).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає в комплексному науковому висвітленні теоретичних основ та наданні практичних рекомендацій щодо оптимізації використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

- окреслити засади використання спеціальних знань під час розслідування злочинів;
- конкретизувати напрями, за якими спеціаліст може надати консультації сторонам кримінального провадження під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- визначити зміст використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, обумовлений їх криміналістичною характеристикою;
- визначити та охарактеризувати типові способи вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та слідові комплекси, які їм притаманні;
- вдосконалити організаційно-тактичні засади використання спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, обшуку, допиту), з метою формування оптимальних моделей даних слідчих (розшукових) дій як процесуальних засобів збирання доказів;
- конкретизувати криміналістичні рекомендації з ефективного використання можливостей судових експертиз для встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- систематизувати шляхи підвищення ефективності використання спеціальних знань щодо встановлення причин і умов учинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та вжиття заходів щодо усунення виявлених криміногенних чинників.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Предметом дослідження є теорія та практика використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети, задач, його об'єкта та предмета. Методологічну основу дослідження становлять: принципи та основні категорії діалектико-матеріалістичного пізнання соціальних явищ і процесів розвитку та взаємозв'язку об'єктів реальної дійсності, система загальнонаукових та спеціальних методів, які є засобами наукового пошуку в арсеналі гуманітарних та юридичних наук. Зокрема, були використані такі методи: *системного й функціонального аналізу* – для визначення сутності, форм, ролі, місця й значення спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, виявлення й розуміння їх правової природи (розділи 1, 2); *лінгвістичного аналізу* – для уточнення понять спеціальних знань, консультації спеціаліста тощо (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 3.1); *системно-структурний, формально-логічний* та інші наукові методи – для аналізу вітчизняного й зарубіжного законодавства, визначення змісту використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів, що вивчаються, дослідження їх типових способів та слідів (підрозділ 1.3); розгляду питань використання спеціальних знань при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій, судових експертиз (розділ 2);

конкретизації особливостей участі фахівців у профілактичній діяльності при проведенні слідчих (розшукових) дій, судових експертиз (розділ 3); *класифікаційний* – для обробки фактичних даних про злочини у досліджуваній сфері й предмети злочинних посягань (розділ 1); *соціологічний* – при проведенні анкетування слідчих, спеціалістів та експертів (розділи 1, 2, 3); *статистичний* – для аналізу слідчої, судової та експертної практики МВС України щодо кількості вчинених злочинів за ст.ст. 305, 307, 309, 310, 311, 320 КК України, проведених експертних досліджень, участі працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України в якості спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових) дій, узагальнення результатів анкетування слідчих та експертів (розділи 1, 2, 3).

Емпіричну основу дослідження становлять:

- статистичні звіти Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України за 2012-2015 рр., науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України з питань судово-експертного та ТКЗ розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- матеріали 380 судових експертиз, проведених у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- 340 кримінальних проваджень щодо вчинених злочинів, передбачених ст.ст. 305, 307, 309-311, 320 КК України за 2012-2015 рр. в Україні;
- результати анкетування 140 експертів та 158 слідчих щодо проведення слідчих (розшукових) дій, виявлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та їх експертного дослідження (у Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Одеській, Сумській та Херсонській областях).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертаційна робота є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому розроблено теоретичні основи та науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо оптимізації процесу використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Також були розвинуті й поглиблені теоретичні положення та рекомендації, що розроблені іншими авторами, котрими досліджувалися проблеми використання спеціальних знань.

У результаті дослідження розроблено та конкретизовано низку положень теоретичного та практичного значення, які полягають у такому:

вперше:

- розкрито зміст використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, обумовлений їх криміналістичною характеристикою;
- визначено особливості діяльності групи спеціалістів різних профілів знань (у галузі криміналістичної техніки, хімії, рослинництва та ін.) з ТКЗ провадження окремих слідчих (розшукових) дій: огляду місця події, обшуку та допиту; виявлення під час їх проведення причин і умов учинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- комплексно розглянуто теоретичні положення використання спеціальних

знань щодо здійснення криміналістичної профілактики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: визначено місце та роль спеціаліста в профілактичній діяльності слідчого, а також у встановленні криміногенних чинників при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій; систематизовано шляхи підвищення ефективності експертної профілактики злочинів даної категорії як інструменту запобігання вчиненню цих злочинів;

удосконалено:

- комплекс форм та видів спеціальних знань, що використовуються в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

- рекомендації з ефективного використання можливостей судових експертиз для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

дістали подальшого розвитку:

- наукові положення щодо визначення поняття спеціальних знань з урахуванням процесу юридичного пізнання, їх змісту та форм використання, компетенції експертів та спеціалістів;

- основи практичного використання криміналістичної класифікації та криміналістичної характеристики злочинів; можливості та особливості їх застосування у техніко-криміналістичному та судово-експертному забезпеченні кримінальних проваджень;

- класифікація способів вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також типових слідових комплексів, які їм притаманні;

- організаційно-тактичні засади участі спеціалістів (у галузі криміналістичної техніки, хімії, рослинництва тощо) з ТКЗ проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, обшуку, допиту, призначення експертиз).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висвітлені в роботі наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації спрямовані на оптимізацію слідчої та експертної практики. Розглянуті у дисертації положення використовуються та можуть бути використані:

- *у практичній діяльності* – при організації проведення досудового розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; проведенні занять в системі службової підготовки (акти впровадження СУ ГУ НП України в Луганській області від 15.01.2016; СУ ГУ НП України в Полтавській області від 19.01.2016; ГСУ НП України від 04.03.2016);

- *у науково-дослідній роботі* – для подальшого дослідження актуальних проблем використання сучасних досягнень науки та техніки в розслідуванні та профілактиці злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

- *у освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Криміналістична методика», «Кримінальний процес України», «Кримінальне процесуальне доказування», «Особливості розслідування окремих

видів злочинів», «Призначення криміналістичних експертиз», «Проблеми досудового розслідування», «Судова експертиза», а також у системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації слідчих та експертних підрозділів (акти впровадження Академії митної служби України від 12.10.2015; Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка від 12.01.2016; Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 02.03.2016).

Особистий внесок здобувача. Положення, що викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих робіт, у дисертації не використовувались. У статті в співавторстві з В.С. Бондарем особистий внесок здобувача становить 50%, зокрема, розкрито основні напрями надання спеціалістом консультацій сторонам кримінального провадження з питань, що потребують відповідних спеціальних знань.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації доповідались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах: «Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих учених» (м. Донецьк, 2011 р.), «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів» (м. Луганськ, 2011 р.), «Протидія наркозлочинності: вітчизняний та міжнародний досвід співпраці правоохоронних та судових органів» (м. Донецьк, 2011 р.), «Сучасні проблеми теорії та практики оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ» (м. Запоріжжя, 2011 р.), «Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів» (м. Київ, 2011 р.), «Протидія злочинності: теорія і практика» (м. Київ, 2011 р.), «Взаємодія слідчого зі спеціалістами експертних підрозділів ОВС у ході дослідчої перевірки: проблемні питання» (м. Київ, 2011 р.), «Актуальні проблеми експертології» (м. Київ, 2012 р.), «Проблеми теорії та практики судової експертизи» (м. Луганськ, 2012 р.), «Актуальні проблеми в діяльності правоохоронних органів» (м. Луганськ, 2012 р.), «Проблеми боротьби с преступностью и подготовки кадров для правоохранительных органов» (м. Мінськ, 2013 р.), «Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні» (м. Луганськ, 2013 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, викладено у вісімнадцяти наукових публікаціях, серед яких дев'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук (одна у співавторстві з Бондарем В.С.), одна стаття – у міжнародному науковому виданні, а також у восьми тезах, опублікованих у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, списку умовних скорочень. Загальний обсяг роботи становить 301 сторінка, з них основний текст – 213 сторінок, список використаних джерел (339 найменувань) – 39 сторінок, додатки – 49 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, актуальність; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, методи дослідження, мету та задачі дослідження; висвітлено наукову новизну й

практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію, кількість публікацій, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1. «Теоретичні та прикладні основи використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «Сучасне теоретичне і процесуальне уявлення про спеціальні знання та форми їх використання в кримінальному провадженні» проведено аналіз теоретичної моделі спеціальних знань у кримінальному провадженні на основі систематизації позицій вчених щодо поняття та змісту дефініції «спеціальних знань» (Л.Г. Бордюгова, В.Г. Гончаренка, О.О. Ейсмана, В.В. Коваленка, Г.М. Надгорного, М.Я. Сегая, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька, В.О. Яремчук), нормативного закріплення інституту спеціальних знань в законодавстві України. Приділено увагу формам використання спеціальних знань, оцінено роль, місце та значення даного інституту в сучасному кримінальному провадженні.

Поділяючи точку зору М.Я. Сегая та Г.М. Надгорного, дисертант виокремлює критерії, які характеризують спеціальні знання та в сукупності визначають сутність даного поняття: 1) *процесуальний*, який свідчить, що вони: а) відокремлені від суб'єктів доказування (правові знання суб'єкта доказування не є спеціальними); б) мають особливе цільове призначення (сприяння вирішенню завдань кримінального судочинства) та обмежену спрямованість (наука, техніка, мистецтво, ремесло); в) їх використання зумовлене діяльністю сторін кримінального провадження і суду та необхідністю вирішення завдань кримінального судочинства; г) вони є засобом отримання доказів; 2) *гносеологічний*, згідно з яким під спеціальними необхідно розуміти знання, які лежать в основі тих чи інших спеціальностей та спеціалізацій, отримані під час навчання, навички, набуті в процесі практичної та наукової роботи в різних галузях людської діяльності (окрім права), основані на професійних знаннях у відповідних галузях та використовуювані для вирішення питань, які виникають при розслідуванні та судовому розгляді кримінальних проваджень.

Дисертант погоджується з думками О.О. Ейсмана, М.Я. Сегая, В.К. Лисиченка, Г.М. Надгорного, В.В. Циркаля, Л.Г. Бордюгова та ін., які до форм спеціальних знань, що використовуються у кримінальному провадженні відносять: *участь спеціаліста у кримінальному провадженні та судову експертизу*.

Сформульовано висновок щодо необхідності чіткої нормативної регламентації поняття та форм спеціальних знань, що дозволить забезпечити однаковість у застосуванні термінології, виключить протиріччя в практиці їх застосування.

У підрозділі 1.2. «Процесуальні та організаційні засади залучення спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень» розглянуто процесуальне становище експерта, спеціаліста та перекладача серед інших учасників кримінального провадження, визначене чинним КПК України та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють їх діяльність і розкривають їх сутнісні ознаки (обґрунтованість їхньої самостійності як суб'єктів провадження; права, обов'язки, відповідальність у разі залучення до кримінального провадження тощо).

Висвітлено види допомоги, що можуть бути надані спеціалістом у кримінальному провадженні. Конкретизовано можливості реалізації консультативної функції спеціаліста у наданні практичної та інформаційної

допомоги під час досудового розслідування і судового розгляду.

Доведено, що використання спеціальних знань під час розслідування та запобігання злочинів є ефективним засобом встановлення обставин події, причин і умов їх скоєння та дозволяє залучати до кримінальних проваджень увесь арсенал сучасних методів науки і техніки, а також є основним каналом впровадження в судову та слідчу практику досягнень криміналістики й судової експертології.

Підрозділ 1.3. «Зміст використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» присвячений аналізу особливостей злочинів зазначеної категорії, специфіка яких зумовлює необхідність ефективного використання спеціальних знань.

Дисертант виходить з положення про те, що криміналістична класифікація злочинів сприяє розробці науково-методичних рекомендацій, які відображають специфіку, особливості розслідування злочинів певного виду, має безпосереднє значення для визначення змісту використання спеціальних знань.

Спираючись на отримані емпіричні дані, результати аналізу судової та слідчої практики, зроблено акцент на необхідності системної побудови наукової класифікації злочинних діянь у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів на основі сукупності значущих ознак, які є основними елементами їх криміналістичної характеристики. Однак, враховуючи багатоваріантність злочинів, їх перелік, на думку дисертанта, повинен уточнюватися та доповнюватися з урахуванням появи нових способів отримання та обігу наркотичних засобів, нових криміналістичних знань на теоретичному та практичному рівнях. На цій підставі злочини у цій сфері розподілено на групи та для дослідження обрано кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 305, 307, 309-311, 320 КК України.

Теоретичний та практичний сенс запропонованої криміналістичної класифікації злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, насамперед, полягає в тому, аби на підставі виявлених ознак або їх комплексу обрати відповідні форми та види спеціальних знань, структуровані з урахуванням сукупності прийомів, методів та засобів дослідження предмету злочину та інших обставин злочинної події, націлені на комплексне використання слідів та інших речових доказів під час розслідування та запобігання злочинів розглядуваної категорії.

На цій підставі конкретизовані галузі знань і спеціальності, необхідні для техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування злочинів зазначеної категорії: природничих наук (хімії та фізики); інформаційних технологій; аграрних наук; біології, а також спеціальних (прикладних) психологічних, медичних та криміналістичних знань.

Проаналізовано елементний склад родової криміналістичної характеристики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, одним із основних призначень якої є програмування змісту використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Найбільш значущими елементами є: відомості про способи підготовки, вчинення та приховання злочинів, обстановка та предмет протиправного посягання, матеріальні сліди відображення.

В ході дослідження дисертант дійшов до висновку, що спосіб злочину складає єдиний комплекс дій з підготовки, вчинення та приховання злочину (вибір маршруту перевезення, транспортного засобу, підготовка схованки, вибір особи, яка

здійснює перевезення, тощо).

Встановлено, що спосіб вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів охоплюється декількома складами злочинів. У більшості випадків діяльність злочинців орієнтована на збут наркотичних засобів. Безпосереднє вчинення злочинів може виражатись у таких діях як виробництво, збут, пересилка, викрадення або вимагання, незаконне культивування (окремі дії з посіву та вирощування) нарковмісних рослин тощо.

Дисертантом розглянутий комплекс конкретних різновидів способів вчинення злочинів у досліджуваній сфері (зберігання, виготовлення, перевезення, пересилання, збуту, культивування наркомістких рослин тощо), їх особливості, характерні для них слідові комплекси, а також місця вчинення таких злочинів та закономірності їх впливу на вибір злочинцями способу досягнення цілей.

Розглянуті особливості криміналістичної характеристики злочинів у досліджуваній сфері дозволили дисертанту сформулювати висновок про особливий характер підготовки даних видів злочинів, процесу їх вчинення, дій щодо приховування, контингенту злочинців, які застосовують для досягнення протиправної мети найсучасніші технічні засоби, пристрої та технології, що, своєю чергою, відображається на специфіці процесу слідоутворення та суттєво ускладнює пошук криміналістично значущої інформації, зумовлює необхідність обов'язкового використання спеціальних знань для ефективного їх розслідування та запобігання.

Розділ 2. «Особливості використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Використання спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій» розкрито специфіку функцій та форм допомоги, яку надає спеціаліст під час участі в проведенні огляду місця події, обшуку, допиту у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Дисертант обґрунтовує думку про те, що процес застосування знань спеціаліста під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів має носити комплексний характер, адже обсяг аналізованої інформації при проведенні слідчих (розшукових) дій є великим та потребує, залежно від виду злочину залучення для повноцінного формування доказової бази знань із різних сфер та галузей науки і техніки.

У зв'язку з чим підтримана думка вчених (В.В. Коваленка, М.Я. Сегає, П.В. Цимбала, В.О. Яремчук та ін.) щодо доцільності залучення до проведення слідчих (розшукових) дій, оцінки їх результатів, визначення напрямів їх застосування спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями з однієї чи декількох галузей.

Визначено комплекс закономірностей механізму злочинної діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, який визначає особливості роботи спеціаліста, чи групи спеціалістів в огляді місця події (необхідність розпізнавання слідової інформації різного походження, відповідних слідових комплексів, що утворюються внаслідок посіву і вирощування нарковмісних рослин, хімічних процесів синтезу наркотичних засобів, їх пакування,

транспортування тощо); вказує на особливості локалізації слідових комплексів (у місцях посіву й вирощування нарковмісних рослин, виготовлення, зберігання, перевезення, збуту, контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин тощо).

Дисертантом пропонується комплекс організаційно-тактичних рекомендацій щодо оптимізації ТКЗ проведення огляду місця події: обґрунтовано необхідність залучення залежно від виду злочину групи спеціалістів різного профілю (у галузі криміналістичної техніки, комп'ютерної техніки, рослинництва та ґрунтознавства, хімії тощо); конкретизовано функції спеціалістів; сформульовані тактичні завдання та рекомендації: 1) обізнаність слідчого та спеціалістів про типові способи та слідові комплекси вчинення наркозлочинів; 2) своєчасність залучення до огляду групи компетентних спеціалістів; 3) планованість використання групи спеціалістів у огляді здійснюється на основі плану, який повинен складатися слідчим при участі всіх залучених фахівців після первинного ознайомлення з місцем події; 4) повнота використання всіх форм і способів взаємодії слідчого та спеціалістів з різних галузей знань на кожному етапі огляду; 5) активне використання слідчим групи спеціалістів в оцінці результатів слідчої (розшукової) дії.

Зазначається, що зміни та характер складних процесів посіву та вирощування нарковмісних рослин, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, різноманітність способів їх збуту та приховання слідів злочину потребують від слідчого та спеціалістів при проведенні огляду місця події ситуативної форми організації знань, коли шукане знаходять не тільки завдяки системі приписів, що визначають напрям, у якому треба діяти найбільш раціонально, а з підключенням творчого мислення, інтуїції, котра спирається на професійний досвід. Особливої значущості набувають у цьому зв'язку консультації обізнаних осіб.

Доведено, що обшук та допит у провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є одними з найскладніших слідчих (розшукових) дій та потребують залучення спеціалістів різного профілю (у галузі криміналістичної техніки, комп'ютерних технологій тощо). Конкретизовано цілі залучення спеціалістів до проведення даних слідчих (розшукових) дій, що дозволить: виявити ознаки елементів складу злочину на основі слідчої інформації; підібрати технічні засоби фіксації ознак наркозлочину; інтерпретувати відомості, що повідомляє допитуваний, який оперує у показаннях спеціальними, у тому числі технічними термінами, ознайомитись з конструкцією вилучених засобів, змістом способів вчинення злочинів; отримати точну оцінку спеціальним правилам; відібрати (отримати) дані, необхідні для проведення експертиз; звернути увагу на обставини, які умисно або з необізнаності спотворює допитуваний; визначити черговість технічних питань та ступінь їх конкретизації, а в окремих випадках налагодити психологічний контакт з допитуваним тощо).

Разом із тим, результати аналізу слідчої та судової практики, а також опитування співробітників правоохоронних органів, які брали участь у розслідуванні кримінальних проваджень за злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, показали, що слідчі неоднозначно ставляться до цієї проблеми. Так, якщо 44% опитаних респондентів вказали, що присутність на допиті спеціаліста відповідного профілю позитивно впливає на процес слідчої (розшукової) дії та встановлення психологічного контакту

з допитуваною особою, то 50% вказали, що присутність спеціаліста на процес допиту впливає негативно.

Звертається увага на те, що роль спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій полягає не тільки в наданні кваліфікованої практичної допомоги з виявлення, фіксації та вилучення доказів, але й у визначенні напрямів подальшого їх використання, визначення інформаційних полів, які найбільш придатні для вирішення певного завдання (діагностичного, ідентифікаційного тощо), пов'язаного з призначенням відповідних видів судових експертиз. Висувається пропозиція організаційно вдосконалити механізм залучення кваліфікованих спеціалістів різного профілю до проведення даних слідчих (розшукових) дій.

У підрозділі 2.2. «Використання сучасних можливостей судових експертиз» аналізуються їх роль та значення в процесі розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Визначено комплекс судових експертиз, які доцільно призначати для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, який включає: 1) судові експертизи для визначення предмета злочину (наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; сильнодіючих і отруйних речовин; біологічну (в частині дослідження наркомістких рослин); 2) судові експертизи, пов'язані з дослідженням особи підозрюваного (судово-медичну; психіатричну; психологічну, комплексну психолого-психіатричну, медико-психологічну та ін.); 3) судові експертизи, пов'язані з дослідженням слідів, утворених у результаті взаємодії матеріальних тіл будь-якої фізичної природи (криміналістичні дослідження (трасологічні: дактилоскопічну, слідів взуття, транспортних засобів; встановлення цілого за частинами), технічну експертизу документів, почеркознавчу та ін.; біологічну; ґрунтознавчу; одорологічну; комп'ютерно-технічну та інші).

Висвітлено тактичні та техніко-криміналістичні особливості призначення окремих видів експертиз, їх можливості у процесі розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, які забезпечуються, насамперед, залученням широкого спектру сучасних інструментальних методів дослідження: газової та рідинної хроматографії, мас-спектрометрії, оптичної та електронної мікроскопії, методів аналітичного контролю.

Зазначено, що призначення судової експертизи пов'язане з низкою організаційних заходів, для реалізації яких є доцільною допомога спеціаліста відповідного профілю: формулювання питань, які підлягають розв'язанню експертизою; визначення вихідних даних і матеріалів, необхідних для дослідження; підготування порівняльних зразків; вибір експертної установи. Обґрунтовується необхідність залучення спеціаліста й до оцінки експертних висновків.

Розділ 3. «Особливості використання спеціальних знань у профілактиці злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Участь спеціаліста у профілактичній діяльності слідчого при проведенні слідчих (розшукових) дій» проаналізовано перспективи встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину за участі осіб, що володіють спеціальними

знаннями при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій.

Доведено, що дослідження матеріальної обстановки місця події, окремих засобів та предметів за участі спеціаліста в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів сприятиме встановленню різних фактів та обставин, що можуть мати профілактичне значення (фактів що знаходяться у причинному зв'язку зі злочином, що розслідується або тих, що мають відношення до вчинення аналогічного правопорушення; можуть сприяти виявленню безпосередніх причин злочину, обставин, що сприяли його вчиненню або обставин приховання його слідів і наслідків тощо).

Спеціаліст: 1) звертає увагу слідчого на а) ознаки, що характеризують технічну складову підготовки, вчинення й приховування злочинів; б) предмети, документи та окремі сліди; в) ймовірні місця виявлення наркотичних засобів, обладнання для їх виготовлення, фасування, вживання, слідів незаконного поводження з ними; г) засоби вчинення злочину; 2) сприяє слідчому у використанні криміналістичних засобів та методів; 3) консулює слідчого з питань можливості дослідження виявлених об'єктів, предметів або документів на предмет встановлення обставин, що могли сприяти злочину або доцільності проведення додаткових пошукових дій, а також потреби залучення з цією метою інших спеціалістів.

У підрозділі 3.2. «Експертна профілактика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» висвітлено місце та роль судової експертизи як засобу встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів.

Доведено, що при проведенні судових експертиз наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів експерт встановлює факти, аналіз яких вказує на умови скоєння аналогічних злочинів або пояснює причини їх вчинення (наприклад, факт ідентифікації конкретного наркотичного засобу; встановлення властивостей хімічних речовин та сполук, які входили до його складу; виявлення відомостей, що характеризують способи, засоби або устаткування, використане під час їх виготовлення тощо). Обґрунтовано висновок про те, що на підставі результатів дослідження об'єктів експертизи та зроблених висновків, експерт має можливість висловити рекомендації щодо усунення виявлених при проведенні експертизи обставин, що могли сприяти злочину. Цей висновок підтримують 84 (53%) опитаних працівників Експертної служби МВС України.

Констатовано, що лише в 11% вивчених кримінальних проваджень висновки судових експертиз були використані слідчими при плануванні та здійсненні профілактичних заходів із запобігання аналогічним злочинам.

З метою забезпечення можливості встановлення причин та умов, що сприяли злочину, при проведенні судових експертиз, визначено:

1) перелік обставин, на які слід звертати увагу експерту під час дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (порушення технологій виготовлення та правил легального обігу, вимог відпуску, зберігання та обліку наркотичних засобів, лікарських засобів, що їх містять або рецептурних бланків на право їх отримання; окремих лікарських препаратів, що містять психоактивні компоненти, використані в якості складових при виготовленні наркотичних засобів; домішок та наповнювачів, небезпечних для здоров'я осіб);

2) вимоги до обсягу та змісту вихідної інформації, яка надається експерту;

3) закономірності, які виявляються за результатами проведених судових експертиз (якісні та кількісні показники наркотично-активних компонентів у досліджуваних речовинах, результати дослідження «профілів» домішок, що використовуються в якості їх наповнювачів тощо). Отримані таким чином відомості надають можливість виявляти схеми каналів надходження в окремі регіони держави наркотичних засобів; підвищити достовірність порівняльних досліджень, встановити спільність джерел походження наркотичних засобів, психотропних речовин за сполуками, що їх складають; визначити ділянки місцевості, на яких вирощуються нарковмісні культури, приблизні часові характеристики їх збирання.

Доведено, що обставини, які сприяли злочину, встановлені за результатом проведення судової експертизи, є результатом процесуальної діяльності експерта та повинні відображатися у висновку експерта.

Досліджено особливості організації профілактичної роботи, коли обставини, що сприяли злочину, виявлені за результатами узагальнення і аналізу експертної практики. Запропоновано рекомендації щодо вжиття заходів по їх усуненню та запобіганню аналогічних правопорушень.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання щодо комплексного висвітлення теоретичних основ та надання практичних рекомендацій стосовно оптимізації використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що відповідають вимогам наукової новизни, зокрема:

1. Використання спеціальних знань реалізується шляхом залучення до процесу розслідування злочинів осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками, котрі складають основу відповідних спеціальностей та спеціалізацій. Спеціальні знання застосовуються відповідно до положень КПК України, відомчих нормативно-правових актів, на підставі криміналістичних рекомендацій. З огляду на це, обґрунтовано доцільність комплексного підходу до розгляду проблем теорії і практики використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів, які поєднують організаційно-тактичні та правові основи.

2. Основними напрямками, за якими спеціаліст може надати консультації у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, є: ознайомлення з сучасними можливостями дослідження речових доказів та слідів (наркотичних засобів); роз'яснення способів зберігання вилучених речових доказів; визначення НТЗ та профілю спеціалістів, залучення яких необхідно для роботи з окремими об'єктами в процесі проведення слідчих (розшукових), інших процесуальних дій; ознайомлення із особливостями застосування конкретних НТЗ та прийомів; викладення правил та техніки отримання зразків для експертиз; сприяння в призначенні судової експертизи та об'єктивній оцінці експертного висновку тощо.

3. Ефективність розслідування кримінальних проваджень про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

залежить від чіткої організації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування таких злочинів.

Важливим пізнавальним інструментом у розслідуванні та запобіганні даних злочинів є криміналістична характеристика. Вона включає інформацію, в якій визначена діяльність як органів досудового розслідування зі збору, перевірки, оцінки доказів з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню, так і підрозділів й окремих осіб, які залучаються з метою техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення даного процесу.

Прогностичне значення ознак елементів криміналістичної характеристики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів полягає в можливості використання одержаних даних при: а) обранні відповідних форм та видів спеціальних знань, структуруванні з урахуванням сукупності прийомів, методів та засобів дослідження предмету злочину та інших обставин злочинної події, націленого на комплексне використання слідів, речових доказів під час виявлення, розслідування та запобігання злочинів розглядуваної категорії; б) розробці програм дій спеціалістів під час їх участі у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій з метою встановлення всіх обставин злочину.

4. Встановлено, що способи вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є повноструктурними й залежно від мети обігу можуть виражатись у таких діях як: посів або вирощування снотворного маку чи конопель, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збут, контрабанда, викрадення або вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів тощо.

Типові сліди злочинів, вчинених у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, можуть бути розподілені на: матеріальні сліди (сліди-відображення (рук, взуття, транспортних засобів), сліди-речовини (біологічного походження (крові, поту, слини); хімічних речовин, готових наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, нашарувань наркотичних засобів на елементах обстановки та знаряддях виготовлення тощо), сліди-предмети та документи), ідеальні та електронні цифрові сліди (у файловій системі персонального комп'ютера, на носіях інформації, у пам'яті Інтернет-месенджерів, листуванні у соціальних мережах). Кількість слідів, їх інформативність, види та місця локалізації прямо залежать і можуть змінюватися залежно від рівня структурної організації взаємодіючих систем.

5. З метою підвищення ефективності провадження окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів:

- запропоновано залучати до їх проведення спеціалістів різного профілю (фаху) на постійній основі;
- розроблено зразок уніфікованої карти-додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії, призначеної для фіксування результатів участі спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій;
- розроблено типовий алгоритм дій та визначено завдання спеціалістів (групи спеціалістів) у галузі криміналістичної техніки, хімії, рослинництва та інших, залучених до участі в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій.

6. Визначено типовий комплекс судових експертиз, які доцільно призначати для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, який включає: 1) судові експертизи для визначення предмета злочину (наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; сильнодіючих і отруйних речовин; біологічна (в частині дослідження нарковмісних рослин); 2) судові експертизи, пов'язані з дослідженням особи підозрюваного (судово-медична; психіатрична; психологічна, комплексна психолого-психіатрична, медико-психологічна та ін.); 3) судові експертизи, пов'язані з дослідженням слідів, утворених у результаті взаємодії матеріальних тіл будь-якої фізичної природи (криміналістичні дослідження (трасологічні: дактилоскопічна, слідів взуття, транспортних засобів; встановлення цілого за частинами), технічна експертиза документів, почеркознавча та ін.); біологічна; ґрунтознавча; одорологічна; комп'ютерно-технічна та ін.).

7. Конкретизовано місце та роль спеціальних знань у встановленні причин і умов учинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

З цією метою під час огляду місця події та обшуку спеціаліст звертає увагу слідчого на ознаки, що характеризують технічну складову підготовки, вчинення й приховування злочинів; предмети, документи, сліди, які мають відношення до події, що розслідується та обставини їх приховування; пояснюють механізм злочину; містять відомості про причетних до злочину осіб; можуть бути використані під час встановлення причин і умов, що сприяли злочину та вжиття заходів щодо усунення виявлених криміногенних чинників.

Під час допиту, спеціаліст сприяє слідчому в уточненні встановлених у кримінальному провадженні відомостей, виявленні прихованих обставин, що мають криміногенний характер та їх перевірки (обставин, які сприяли реалізації злочинного наміру; характеризують дії злочинця; пояснюють факт досягнення підозрюваним певного рівня знань та навичок для скоєння злочину; допитувана особа приховує, прагнучи завадити встановленню фактів, що сприяли вчиненню злочину).

Доведено, що в процесі проведення експертиз судовий експерт встановлює факти, аналіз яких вказує на умови скоєння аналогічних злочинів або пояснює причини їх вчинення (наприклад, відомості про токсичність окремих речовин, їх незаконне отримання; появу нових структурних аналогів психоактивних речовин, що викликають залежність; факти протиправного використання сертифікованого обладнання для виготовлення, фасування наркотичних засобів тощо). На підставі отриманих даних, встановлюються схеми та канали надходження наркотичних засобів у незаконний обіг, вживаються заходи щодо посилення контролю за їх виробництвом, умовами зберігання, відпуску, обмежується їх обіг тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кривонос М.В. Організаційні та науково-методичні особливості участі спеціаліста при проведенні окремих слідчих дій при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів /

М.В. Кривонос // Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка: Науково-теоретичний журнал. Спец. Вип. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2011. – № 3. – С. 223-229.

2. Кривонос М.В. Техніко-криміналістичні та тактичні особливості проведення судової експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів / М.В. Кривонос // Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка: Науково-теоретичний журнал. Спец. Вип. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2012. – № 2. – С. 216-225.

3. Кривонос М.В. Криміналістична класифікація злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / М.В. Кривонос // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». – 2012. – № 2(9). – С. 129-135.

4. Кривонос М.В. Процесуальний статус спеціаліста за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В.С. Бондар, М.В. Кривонос // Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка: Науково-теоретичний журнал. Спец. Вип. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2013. – № 3. – С. 328-334.

5. Кривонос М.В. Особливості використання спеціальних знань при проведенні обшуку в провадженнях про кримінальні правопорушення в сфері незаконного обігу наркотичних засобів / М.В. Кривонос // Митна справа. – 2013. – № 6 (90). – Частина 2, книга 2. – С. 70-76.

6. Кривонос М.В. Участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій: правовий аспект / М.В. Кривонос // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». – 2013. – № 2(11). – С. 118-124.

7. Кривонос М.В. Особливості використання спеціальних знань з метою виявлення та подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів у процесі проведення допиту / М.В. Кривонос // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 7. – С. 212-215.

8. Кривонос М.В. Тактические и организационные особенности участия специалиста в следственном осмотре при расследовании преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств / М.В. Кривонос // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». – 2014. – № 2/3. – С. 44-50.

9. Кривонос М.В. Судові експертизи в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / М.В. Кривонос // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка: науково-теоретичний журнал. – 2015. – № 4. – С. 231-243.

10. Кривонос М.В. Використання допомоги спеціаліста при встановленні обставин, що сприяли злочинам під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів / М.В. Кривонос // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – № 35. – ч.2. – т.3. – С. 136-142.

11. Кривонос М.В. Тактичні напрями взаємодії слідчого та спеціаліста-криміналіста під час підготовки та проведення обшуку при розслідуванні кримінальних справ за фактами незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / М.В. Кривонос // Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих учених: матеріали всеукраїнської

науково-практичної конференції (в авторській редакції), (Донецьк 25 лютого 2011) : матеріали у 2 ч. – Донецьк: ООО «Цифровая типография», 2011. – ч.2. – С. 133-135.

12. Кривонос М.В. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / М.В. Кривонос // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Київ: Навчально-науковий інститут слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2011. – С. 118-120.

13. Кривонос М.В. Про необхідність оптимізації криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / М.В. Кривонос // Протидія наркозлочинності: вітчизняний та міжнародний досвід співпраці правоохоронних та судових органів (Донецьк, 26-27 травня 2011 р.): матеріали україн.-німець. наук.-практ. конф. – Донецьк, 2011. – С. 204-207.

14. Кривонос М.В. Окремі можливості взаємодії спеціалістів НДЕКЦ МВС України з оперуповноваженими БНОН під час проведення оперативно-розшукових заходів за фактами незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин / М.В. Кривонос // Сучасні проблеми теорії та практики оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ (3 червня 2011 р.) // матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Запорізький юридичний інститут МВС України ДУВС. – Запоріжжя, 2011. – С. 74-77.

15. Кривонос М.В. Інформаційна структура речових доказів як систематизуючий елемент формування алгоритмів застосування спеціальних знань в процесі розкриття та розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / М.В. Кривонос // Протидія злочинності: теорія і практика: матеріали III міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених, Київ-Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 286-293.

16. Кривонос М.В. Вдосконалення функціональних моделей діяльності спеціалістів як засіб оптимізації техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / М.В. Кривонос // Взаємодія слідчого зі спеціалістами експертних підрозділів ОВС у ході дослідчої перевірки: проблемні питання: збірник матеріалів науково-практичного семінару (23 грудня 2011 року). – Київ : Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2012. – С. 94-97.

17. Кривонос М.В. Особливості застосування моделі спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / М.В. Кривонос // Актуальні проблеми експертології: збірник матеріалів круглого столу (25 січня 2012 року). – Київ: Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2012. – С. 96-99.

18. Кривонос М.В. Основы комплексного применения специальных знаний в расследовании незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров / М.В. Кривонос // Проблемы борьбы с преступностью

и подготовки кадров для правоохранительных органов: сборник материалов международной научно-практической конференции (4 апреля 2013 года). – Минск: Академия Министерства внутренних дел Республики Беларусь, 2013. – С. 100-101.

АНОТАЦІЯ

Кривонос М.В. Теорія та практика використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016.

У дисертації проведено комплексне наукове дослідження особливостей використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. На основі аналізу чинного законодавства, теорії та практики розкрито ознаки та сутність спеціальних знань, визначено особливості правового регулювання їх використання, досліджено механізм реалізації та значення спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Досліджено особливості використання спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій (слідчого огляду, допиту, обшуку), провадженні судових експертиз. Визначено особливості використання спеціальних знань фахівця у профілактиці злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, розкрито зміст експертної профілактики, як інструменту протидії цій категорії кримінальних правопорушень. Сформульовано пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення практики використання спеціальних знань в розслідуванні та запобіганні злочинам у цій сфері.

Ключові слова: спеціальні знання, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори, розслідування злочинів, слідчі (розшукові) дії, спеціаліст, судова експертиза.

АННОТАЦИЯ

Кривонос М.В. Теория и практика использования специальных знаний в расследовании преступлений в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация является комплексным монографическим исследованием особенностей использования специальных знаний при расследовании преступлений,

совершенных в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров. На основе анализа научной правовой литературы, обоснован содержательный подход к определению специальных знаний через рассмотрение взаимосвязанных критериев, которые их характеризуют.

Исследованы теоретические положения, которые претерпели изменений в связи с принятием УПК Украины 2012 года относительно использования специальных знаний сведущих лиц, как источников доказательств по уголовным производствам (особенности привлечение эксперта, специалиста, переводчика, их процессуального статуса). Рассмотрены направления, по которым специалист может предоставить консультации сторонам уголовного производства.

Доказано, что эффективность выполнения задач в уголовных производствах о преступлениях в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров зависит от надлежащей организации технико-криминалистического и судебно экспертного обеспечения их расследования. Для выполнения поисковых задач эксперту и специалисту необходимы сведения из криминалистической характеристики (о предмете преступления, обстановке, способах совершения преступления, средствах, которые при этом применялись, системе следов), что обуславливает дальнейший выбор судебных экспертиз, а также учитывается в процессе разработки профилактических мероприятий.

Определены и конкретизированы задачи, выполняемые отдельными специалистами в области криминалистической техники, химии, растениеводства, психологии и других по организации технико-криминалистического обеспечения производства осмотра места происшествия, обыска и допроса.

Определен оптимальный комплекс судебных экспертиз, которые назначаются в уголовных производствах о преступлениях в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров, с учетом обстоятельств, подлежащих установлению: 1) экспертиз для определения предмета преступления; 2) экспертиз, связанных с исследованием личности подозреваемого; 3) экспертиз, связанных с исследованием следов, которые образовались в результате взаимодействия материальных тел любой физической природы.

Рассмотрены особенности участия специалиста в исследовании материальной обстановки места происшествия, отдельных средств, предметов и документов при проведении осмотра и обыска с целью установления обстоятельств, которые способствовали совершению преступлений; уточнении установленных в уголовном производстве сведений, выявлении скрытых обстоятельств, имеющих криминогенный характер, их проверке при проведении допроса.

Исследованы возможности выявления обстоятельств, которые способствовали совершению преступлений при проведении экспертиз наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров, иных судебно-экспертных исследований; обобщении и анализе экспертной практики.

Ключевые слова: специальные знания, наркотические средства, психотропные вещества, их аналоги, прекурсоры, расследование преступлений, следственные (розыскные) действия, специалист, судебная экспертиза.

Kryvonos M. Theory and practice of use of special knowledge in investigation of crimes in the sphere of turnover of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors. – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; judicial expertise; operational search activity. – Kyiv National Taras Shevchenko University. Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The dissertation conducted a comprehensive scientific study of the problems of using special knowledge in investigation of crimes in the sphere of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors. Based on the analysis of current legislation, theory and practice of the disclosed conception and essence of the special knowledge, the features of legal regulation of their using and shown their value in the investigation of crimes in the sphere of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors. Investigated the mechanism of realization of special knowledge in investigation of the category of crimes. The features of using special knowledge in conducting individual investigative actions, production of forensic examinations. The features of using of special knowledge a specialist in the prevention of crimes, the content of the expert prevention. Formulated proposals and recommendations aimed at improving the practice of using special knowledge in the investigation and prevention of crimes in the sphere of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors.

Keywords: special knowledge, narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, precursors, investigation of crimes, investigation actions, specialist, forensic examination.